KIRIM TÜRKLERİNDE MANE, ÇIN ve BEYİTLER

Mane, Çın and Beyit in Crimean Turks

Doç. Dr. Naciye YILDIZ*

ÖZET

Kırım-Tatar Türklerinin zengin bir sözlü edebiyat gelenekleri vardır. "Mane", "çın" ve "beyitler" Kırım sahası sözlü edebiyat geleneğinin örnekleridir. "Mane", "çın", "beyit" veya Türkiye Türkçesi ile "mâni"ler, bütün Türk boylarının kendilerine özgü kültürel değerlerini ihtiva eder. Bu geleneksel örnekler, bölgelere göre kültürel farklılıkları da içinde barındırarak oluşurlar. Zenginlik ve çeşitlilikleri ile ender görülen bir yapıdadırlar. Bu makalede, "mane", "çın" ve "beyit"ler, dış yapı (şekil) özellikleri, içyapı (muhteva, tema) ile dil ve üslup bakımlarından değerlendirilmiş; farklılık ve benzerlikler belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Mâni, Kırım-Tatar Türkleri, mane, çın, beyit.

ABSTRACT

Crimen-Tatar Turks have a wide range of oral literature tradition. "Mane", "çın" and "beyit" are examples of oral literature tradition in the region of Crimean. "Mane", "çın", beyit" or in Turkey Turkish "mâni"s, has combined the distinct cultural values off all Turkish tribes. This traditional examples are consist of which includes regional differences. They can be seen like a seldom structure with their wealth and variety. In this article, "mane", "çın" and "beyit"s have been considered in point of formal characteristics, content (subject, theme), language and style and have been determined differences and similarities.

Key Words

Mâni, Crimean-Tatar Turks, mane, çın, beyit.

Anadolu'daki adlandırmadan hareketle, "mâni geleneği" dediğimiz gelenek, hemen hemen bütün Türk dünyasına aittir. Bu çalışmada, Kırım Türkleri'nin, "mâni geleneği" içinde yer alan mane, çın ve beyitlerinin özellikleri, benzeyen ve ayrılan yönleri tespit edilerek değişik temalardaki mane, çın ve beyitlere örnekler verilecek, şekil ve muhteva ile ilgili detaylar üzerinde durulacaktır. Bu çalışmada, örnekler için, Riza Fazıl tarafından derlenerek 1975 yılında Kırım'da yayımlanan *Maneler ve Çınlar* isimli kitaptan faydalanılmıştır. 371 sayfalık bu kitapta, 918 mane; çın hakkında çınlar, cevaplı çınlar, geçmişteki ağır hayat şartlarını dile getiren çınlar, hasretle ilgili çınlar, şakalı ve mizahî çınlar, bilmeceli çınlar, gençler tarafından söylenen çınlar, kızlar tarafından söylenen çınlar, çeşitli vakitlerde söylenen çınlar olmak üzere dokuz konu başlığında toplanan çın örnekleri ve Nogay beyitleri yer almaktadır.

Mane, çın ve beyitler Kırım-Tatar Türklerinin anonim edebiyatlarının en zengin türlerindendir. Kırım-Tatar Türkleri, çın söylemeye "çınlamak", çın söyleyene de "çıncı" demektedir ve aralarında mane ve çın bilmeyen çok az kişi vardır. Bir çında, çıncının *"yüz altmış çuval"* çın bildiğini söylemesi, çınların ve manelerin halk arasında ne kadar yaygın olduğunun ve sevildiğinin işaretidir.

Çın, mane veya beyit söylemek, Kırım-Tatar Türkleri için sıradan bir iş de değildir. Bunu, şu çın açık bir şekilde belirtmektedir;

"Çıñlaganda aklıñnı cıyıp çıñla,
Sözleriñniñ manasını bilip çıñla.
Çıñ aytkanda agızıñ bir danedir,
Onı işitken kulaklar biñ danedir." (Fazıl, 1975: 8)

* Gazi. Üniv. Fen Ed. Fak. Çağdaş Türk Lehçe ve Ed. Bölümü Öğretim Üyesi. nyildiz@gazi.edu.tr

Maneler

Dış Yapı Özellikleri:

1. Mısra sayısı: Bütün maneler dört mısradan meydana gelmektedir. Anadolu'daki ayaklı maniler gibi dörtten fazla mısradan meydana gelmiş mane yoktur.

2. Ölçü:

Türkiye Türkçesindeki çoğu maniler gibi, maneler de 7'li hece ölçüsüyle söylenmiştir. Genellikle bu kalıp doğru şekilde kullanılmakla birlikte, birkaç mânide;

Mermer kaya oyulmaz,
Çil balası sayılmaz.
Bir yüz degil, biñ yaşasañ,
Bu düñyaga doyulmaz. (Fazıl, 1975: 33)

manesinin 3. mısraında olduğu gibi, 7 heceli kalıbın bozulduğu görülmektedir.

2. Kafiye düzeni:

Maneler genellikle **aaba** kafiye düzeninde söylenir; ancak, **aabb;**

Sarı poşu al poşu
Ortasında mor poşu
Al poşuga sarındım
Men yaremni sagındım. (Fazıl, 1975: 67)

abbb;

Kara kazan içinde,
Pişirgensiñ aşıñı.
Oynatma kız kaşıñı,
Babañ keser başıñı (Fazıl, 1975: 52)

aaaa;

Kaya kayaya bakar,
Kayadan seller akar.
Sakallıya kim bakar,
Mıyıklı yürek yakar. (Fazıl, 1975: 42)

ve **abcb** kafiye düzeninde söylenen maneler de vardır:

Elimde bir top gül bar,
Küñge çıksam solacak.
Bugüñ sevda, yarın sevda
Bunıñ soñı ne olacak? (Fazıl, 1975: 24)

Kuruluşları bakımından maneler:

1. Mane kelimesi ile başlayanlar:

Mane mane maneler,
Yok içinde daneler.
Yeşil kiyer, al kiyer,
Çeşit kiyer yareler. (Fazıl, 1975: 28)

2. Bir mısraı soru kalıbında olan maneler:

Açıldı pencereler,
Köründi ak perdeler.
Acep kısmet olurmı
Şu kördigim güzeller? (Fazıl, 1975: 24)

3. İki mısraı soru kalıbında olan maneler:

Mavi basma kiyersiñ
Niçün boynıñ egersiñ?
Dogru süyle nazlı yar
Angimizni seversiñ? (Fazıl, 1975: 22)

4. Üç mısraı soru kalıbında olan maneler:

Bagçalarda gül barmı?
Gül tübünde suv barmı?
Bir gecelik musafirim
Eviñizde yer var mı? (Fazıl, 1975: 30)

5. Belli kelimelerle başlayan maneler :

Kayadan endim bugüñ
Elimde altın gügüm.
Er küñ körgen yarimni
Ne düñ kördim ne bugüñ

Kaya tübünde çokrak
Sen gül olsañ men yaprak
Gel ikimiz kavuşayık
Düşman közüne toprak

Kaya kayaya bakar
Kayadan seller akar
Burma mıyık turganda
Sakallıga kim bakar (Fazıl, 1975: 18)

6. Kelime redifli maneler:

Suv üstünde buz kaldı,
Baar bitti yaz kaldı.
Aşıkma, yarem, aşıkma
Kavuşmamız az kaldı. (Fazıl, 1975: 67)

Mânelerde işlenen temalar:

Manelerin bir kısmında Allah'a yalvarma söz konusudur:

Bir dalda eki kiraz,
Biri al, biri beyaz.
Yalvarırım Mevlama:
Şu güzelni maña yaz. (Fazıl, 1975: 19)

Hasret ifade eden mâniler:

Dagda fındık cıyarım,
Al yavlıkka koyarım.
Yarem anda, men mında
Nasıl körip toyarım (Fazıl, 1975: 20)

Sevgiliye sitem:
Közleriñiz kömürmi?
Keçken küñler ömürmi?
Bir mektupçik yazmaysız
Yüregiñiz demirmi? (Fazıl, 1975: 20)

Beklenti ifade edenler:
Üç karanfil böleyim,
Aç kapıñnı kireyim.
Uyan, uzan sar beni,
Sevdigiñni bileyim. (Fazıl, 1975: 20)

Duruma göre davranma:
Yol çetinde bogdayım
Er küñ saña sevdayım.
Sever iseñ haber ver,
Sevmeseñ unutayım. (Fazıl, 1975: 21)

Sevgiliyi kaybetme endişesi:
Yeşil kiyme tanırlar,
Seni yolcu sanırlar.
Dostımdan çok duşmanım,
Seni menden alırlar (Fazıl, 1975: 22)

Sevgiliyi kaybetmenin üzüntüsü:
Bagçası bag içinde,
Bagı duman içinde.
Men sevdim eller sardı
Kaldım zindan içinde (Fazıl, 1975: 22)

Hâlinden şikâyet:
Daglar dagladı meni,
Körgen agladı meni.
Ogırsızınıñ evladı,
Yipsiz bagladı meni. (Fazıl, 1975: 23)

Yâr yolunu gözleme:
Dam üstünde dam taptım,
Çıktım yollarga baktım.
Yareñ kele deseler
Çifte lampalar yaktım. (Fazıl, 1975: 23)

Sır:
Üstündeki anteriñ
Kögemlerge ildirme.
Men bir mektup yazdım,
Kimselerge bildirme. (Fazıl, 1975: 23)

Evliliğe hazırlık işareti:
Yüksek selbi yapragı,
Kumsal yerniñ topragı.
Kız alacak yigitniñ,
Egri turar kalpagı.(Fazıl, 1975: 24)

Evlenme teklifi:
Ev ögünde gül-çeçek,
Baarı kelse bürlensin.
Kel, anama kelin ol,
Yaşavımız türlensin. (Fazıl, 1975: 29)

Evlenme için uygun zaman:
Karadutu yemeli,
Dibinde eglenmeli.
Yeter endi bekârlık,
Kasımda evlenmeli. (Fazıl, 1975: 70)

Hâlini sezdirmeme:
Kök kögergin uçurdum,
Yedi derya keçirdim.
Aglamaga utandım da,
Oynap-külüp keçirdim. (Fazıl, 1975: 25)

Mektup:
Yel eskende ketirir
Sünbül-lale kokusın.
Bir mektupçuk yazayım
Güzel yarem okusun. (Fazıl, 1975: 26)

Tehdit:
Karanfilim burulır,
Akkan suvlar durulır.
Özüme yar taparım,
Seniñ boynuñ urulur. (Fazıl, 1975: 28)

Kuşlarla haberleşme:
Suv akar bullır-bullır,
Çevresi kızıl güldür.
Avelegen gögercinnen,
Maña saglıgıñ bildir. (Fazıl, 1975: 28)

Ailelerin razı olmayışları:
Bagçada kara kurma
Karşımda bakıp durma.
Anam meni saña bermez
Nafle boynunı urma (Fazıl, 1975: 32)

Dedikodu:
Dağda duman yayılır
Köyde kozu sayılır.
Çık keteyik, nazlı yarem,
Bu iş ilge duyulır. (Fazıl, 1975: 32)

Yaşlılar için dua:
Deste deste maneler,
Uzak yerde yareler.
Kartayganda bahtlı olsın
Közü yaşlı aneler. (Fazıl, 1975: 32)

Ümit vermeme:
Çaldığım bir bağlama,
Kara közlüm ağlama.
Men buralı degilim,
Maña gönül baglama. (Fazıl, 1975: 33)

Dünyaya doymama:
Mermer kaya oyulmaz,
Çil balası sayılmaz.
Bir yüz degil, biñ yaşasañ,
Bu düñyaga doyulmaz. (Fazıl, 1975: 33)

Yârinden bir şey isteme:
Ay dogar Ayıstan'dan,
Küñ dogar Küñstan'dan.
Menim canım karpız istey
Yaremiñ bostanıñdan (Fazıl, 1975: 34)

Hatırlanma isteği:
Zeytin yapragı yeşil,
Tübünde kave pişir.
Sen kaveni içkende,
Meni hatrine tüşür. (Fazıl, 1975: 37)

Sevgilinin özelliği:
Yol yanıñda yuvaçık,
İçi tolu sıgırçık.
Şu malleden bir yar sevdim,
Saçları bar kuvurçık. (Fazıl, 1975: 37)

Öksüzlüğünden şikâyet:
Mane, mane, manem yok,
Ben öksüzim, anem yok.
Er kesde çifte-çifte,
Bende bir dane de yok. (Fazıl, 1975: 42)

Vedalaşma:
Atım menim borlı çal,
Ayakları ince tal.
Ketem uzakka ketem,
Güzelim, saglıknen kal. (Fazıl, 1975: 45)

Mizah içerenler:
Ev aldında sarmaşık,
Men saña candan aşık.
Sen aklıma kelgende,
Elimden tüşe kaşık. (Fazıl, 1975: 46)

Kırım coğrafyasında bulunmayan unsurlar da, bu manelerde yer almaktadır:

Karşıdan fil geliyor,
Düñyanı deviriyor.
Katlanacak dert değil,
Mevlam sabır veriyor. (Fazıl, 1975: 47)

Dargınlık:
Keten yaydım tizime,
Özüm ettim özüme.
Adına kurban olayım,
Ne darıldıñ sözüme. (Fazıl, 1975: 49)

İkaz:
Kara kazan içinde,
Pişirgensiñ aşıñı.
Oynatma kız kaşıñı,
Babañ keser başıñı (Fazıl, 1975: 52)

Soru-cevap:
Ay mısıñ, yıldız mısıñ?
Kelin misiñ, kız mısıñ?
Men bu gece baracagım,
Eviñde yañgız mısın? (Fazıl, 1975: 54)

Ay degilim yıldızım,
Kelin degilim kızım,
Geceleri kelme sakın,
Küñdüz evde yañgızım. (Fazıl, 1975:54)

Beddua:
Yımırtanıñ sarısı,
Yerge tüşti yarısı.
Kaynanañ ölgen deseler,
Görümceme darısı. (Fazıl, 1975: 57)

Tavsiye:
Kereke kölmek eki kat,
Birini kiy, birin sat.
Menden gayrı yar sevseñ,
Özüñ deñizlerge at. (Fazıl, 1975: 55)

Gerçek:
Armut dalda sallanır,
Sallandıkça ballanır.
Yigit ne kadar karaman olsa,
Kene kızga yalvarır. (Fazıl, 1975: 56)

Şüphe:
Kota, yobka kiygensiñ,
Sen başkasın sevgensiñ.
Komşunıznıñ oglunı,
Özüñe layık körgensiñ. (Fazıl, 1975: 62)

Hesap sorma:
Alma berdim aşadıñ,
Aşın kayda taşladıñ?
Özün sevip başladıñ,
Meni niçün taşladıñ? (Fazıl, 1975: 58)

Kaynanadan şikâyet:
Eki kapı yan-yana,
Ben istemem kaynana.
Kaynananıñ dilleri,
Yakar ep kelinleri. (Fazıl, 1975: 64)

Kararsızlık:
Aç kapıñı güzelim,
Yagmur yaga, kireyim.
Ekiñiz de güzelsiz,
Angiñizni seveyim? (Fazıl, 1975: 69

Örneklerden, her türlü konunun mane olarak dile getirilebildiği; kısa bir

kalıpla, kişinin en yoğun duyguları dahi ifade edebildiği anlaşılmaktadır. Daha pek çok temaya göre örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Bazı mane örnekleri Anadolu'daki örneklerin aynısıdır:

Bagçalarda nar mıdır?
Süt beyazı kar mıdır?
Yârim seniñ kalbiñde
Maña bir yer var mıdır? (Fazıl, 1975: 19)

Bazı örneklerde de lehçeye bağlı olarak kelime değişiklikleri yer almaktadır:

Tarelkada yüzüm bar,
Akız sende közüm bar.
Gel yanıma, bir danem,
Saña gizli sözüm bar. (Fazıl, 1975: 19)

mânisinde, Anadolu'da "Asmada üzüm var" olarak söylenen ilk mısra, lehçe özelliği olarak "tarelkada" şeklindedir.

Çıñlar

Dış yapı özellikleri:

1. Mısra sayısı: Çınlar iki mısradan meydana gelmektedir. Doldurma mısra bulunmamaktadır.

2. Ölçü: Çıñlar, onbirli veya onikili hece ölçüsüyle söylenir.

Onbirli hece ölçüsüne örnek:

Zıy-çuv horaz çagıra, ayan, beyan,
Çıñcı ekeniñ bileyim, tañgaca dayan. (Fazıl, 1975: 205)

Onikili hece ölçüsü kalıbıyla söylenenler:

Şeytanga çarık kiysettim, şemidanga,
Çıñcı ekeniñ bileyim, çık meydanga. (Fazıl, 1975: 204)

3. Kafiye düzeni: Örneklerde görüldüğü gibi, çınların kafiye düzeni **aa** şeklindedir.

Çınlarda işlenen temalar:

Manelerde olduğu gibi, her türlü konu, çıñlarda da yer almaktadır:

Çıñ söyleme ile ilgili çıñlar:

Çıñlaganda aklıñı cıyıp çıñla,
Sözleriñiñ manasın bilip çıñla. (Fazıl, 1975: 205)

Bizge ilişken sav kalmaz, tilin tişler,
Çıñ bilmegen cigitler bugüñ nişler? (Fazıl, 1975: 208)

Çaresizlik:

Dertime deva tapılmay, özüme çare,
Kurtulmgaydım düñyadan, ölgeydim bare. (Fazıl, 1975: 257)

Dünyanın gelip geçiciliği:

Aygidi yalan düñyalar, kanatsız küñler,
Alevlenip yangan ot küllenmey söner. (Fazıl, 1975: 257)

İstemediğiyle evlendirilme konusunda çıñlar:

Ayttırganga vebalım, bergenge gunam,
"Yazık boldı balama" demedi anam. (Fazıl, 1975: 258)

Kart bir bayga eş boldım yaş başımnan,
Yelkensiz gemi köçecek köz yaşımman. (Fazıl, 1975: 258)

Hasretle ilgili çıñlar:

Akşam ah dep cataman mektubıñ okıp,
Gece tüşke kelesiñ karanfil kokup. (Fazıl, 1975: 264)

Şaka yollu ve komik çıñlar:

Mına selam aleyküm, batırlar, baylar,
Bizday yetken fakırnı kim abaylar? (Fazıl, 1975: 267)

Altından araba bola eken, kümüşten arış,
Aleyküm selam hoş keldiñ, Seydali sarhoş. (Fazıl, 1975: 267)

At torbaga koyganım arpa-kavuz,
Nışanlıñnı bilemen, calpak avuz. (Fazıl, 1975: 267)

Pencereñni açkansıñ, capmagansıñ,
Özüñe layık bir dane tapmagansıñ. (Fazıl, 1975: 268)

Cavun cavsa, yer yımşay, ölen öse,
Maña közüñ tüştimi, mıyıksız köse? (Fazıl, 1975: 268)

Mor melevşe morargan, tamır atkan,
Tabiat saña boy bergen, akıldan kıtkan. (Fazıl, 1975: 268)

Aşadan kele bir kişi yımırta sata,
Kız almaga malı yok, aborot sata. (Fazıl, 1975: 268)

Söyleyenlere veya söyleniş özelliklerine göre çınlar:

Genç kızlar tarafından söylenenler:

Men babamda bir dane kafeste kuşman,
Aldımda yetken agam bar, daa pek yaşman. (Fazıl, 1975: 286)

Körülmeysiñ közüme, yüresiñ kayda?
Eşittim, toyıñ bolacak tuvacak ayda. (Fazıl, 1975: 287)

Okugansıñ ocada, olgansıñ sohta,
Bir musafir etermen anam yokta. (Fazıl, 1975: 287)

Karaga beyaz yaramaz, kiy başkasın,
Menden saña yar olmaz süy başkasın. (Fazıl, 1975:292)

Bilmeceli çınlar:
Soru:
Bugüñ tuvgan bir bala, kırkına yetmey,
Ölgen desem, canı bar, düñyadan ketmey.
Cevap:
Aydır onıñ manası, bilgenler aytar,
Kırkına yetmey, otuzda daim kaytar.
Soru:
Eki egiz köçanay emdi anasın,
Ölüden tiri tuvarmı, ber manasın.
Cevap:
Eki bayram arası –arfemen kadir,
Ölüden tiri tuvacak yımırtadır. (Fazıl, 1975:269)

Gençlerin birbirine söylediği çıñlar:
On parmagıñ on altın, tırnagıñ kerbar,
Seni tapkan anayga cennette yer bar. (Fazıl, 1975:273)

Tilki tonım deñişmem cez-bakırga,
Sen dülberni bermezler ben fakırga. (Fazıl, 1975:273)

Ayday mañlay astında beyaz betiñ,
Öldüre de, tirilte kıyafetiñ. (Fazıl, 1975:275)

Karşılıklı iki kişi tarafından ardı ardına söylenen çıñlar:
Genç:
Mına, selam aleykum, men de keldim,
Atımnıñ başın baylamay, cibereberdim.
Kız:
Aleykum selam, hoş keldin, sen ekensiñ,
Bagçalarda açılgan gul ekensiñ.
Genç:
Selamımdan başladım elifke-taşka,
Kutlı bolsın toyıñız kartka-yaşka.
Kız.
Akşam hayır, ak şavle, keyfler nice?
İşte keldi aldıma bir eglence.
Genç:
Öte-kete cüresiñ köralmaymen,
Ne kalbte bolganıñ bilalmaymen.
Kız:
Ne demege bilmeymen ne aytmaga,
İstemeymen men seni mugaytmaga.
.....
Genç:
Aveleymen, aveley, konalmayman,
Avuzından bir cevap alalmayman.
Kız:
Cevabım şu, sözüm şu: sendey yaşka,
Gonül berdim, kimsem yok, senden başka.
Genç:
Demek, bizde gönül, bir şenleneyik,
Şay bolsa kel, toy yasap üyleneyik.
Kız:
Men razıman sözine, degeniñe
Tatlı melem bolayım şu derdiñe. (Fazıl, 1975:210-217)

Beyitler

Beyitler, Nogay Türkleri tarafından söylenen ve söyleniş özellikleri dikkate alındığında, mâni geleneği doğrultusunda değerlendirilebilecek olan formlardır.

Dış yapı özellikleri:

1- Mısra sayısı: Mısra sayılarına göre beyitler iki gruba ayrılmaktadır:

1.1. Mısra sayısı 8-20 arasında değişen beyitler. Bunlar "a-aa-ay" ünlemiyle başlayıp bir uzun bir kısa olmak üzere 8-20 mısradan meydana gelir ve "ey-ey" ünlemiyle biterler:

Sekiz mısradan meydana gelenler:
A-a-ay!
Bismilla dep, yalla dep, av
Mindim atka,
Közlerimni tige de kettim, av,
Men yak-yakka,
Ögüz karayman dep av,
Ayttım dav kartka,
Ögüz de degil muradım, av,
Kız karamakta, ey-ey!... (Fazıl, 1975:318)

On mısradan meydana gelenler:
A-a-ay!
Ayt deseñiz men aytayım, av,
Bilgenden soñ.
Ah degende, ak cigerim, av,
Küygenden soñ.
Til-tañlayım körünedir, av,
Külgenden soñ.
Düñyaları devir etken, av,
Eki ayagım.
Toprak olıp, çürüp kalır, ay, igiler,
Ölgenden soñ, ey-ey. (Fazıl, 1975:308)

Onbeş mısradan meydana gelenler:

A-a-ay!
Ayt deseñiz, men aytayım Nogaynıñ beyitin,
Bilgenden soñ.
Tilmen-tañlay körüneken, ay,
Külgenden soñ.
Üstimizge otlar biter, ay,
Ölgenden soñ.
Tokuz tüye tölep algan baynıñ kızı
Bizge ne eter?
Sipte küñü aktan korkıp,
İyisin eter,
Ekinci küñü halktan uyalıp,
Sıyısın eter.
Üçüncü küñü duvadaknıñ atasınday
Çadırlanıp a-ay,
Bayga da keter, ey-ey!... (Fazıl, 1975:333)

Bu tarz söyleyişlerde hem uzun hem de kısa mısralarda kesin bir kalıp yoktur. Kısa mısralarda 4'lü ve 5'li hece ölçüsü kalıbı yaygın olarak kullanılırken, uzun mısralarda 8 ile 14 hece arasında değişkenlik görülmektedir.

Bu söyleniş tarzındaki beyitler konuları bakımından değerlendirildiğinde, her beyitin bir kompozisyon bütünlüğünün olduğu dikkati çekmektedir:

2. Dört mısra olarak söylenenler: Bu tarzdaki beyitler ise maneler ile mısra sayısı, kafiye düzeni, vezinleri ve konuları bakımından benzerlik göstermektedir.

Kemaneniñ teli bar,
Ne incecik beli bar.
Yıldızlarga uçmanıñ
Kelecekte yeri bar. (Fazıl, 1975:359)

Ne baştandır, ne yaştan,
Ne kaştandır, ne aştan.
Çalışmaga sevgenler
Alır ötmekni taştan. (Fazıl, 1975:360)

Kökte yıldız az kaldı,
Tel üzüldi, saz kaldı.
Antennasız ev töpe
Köyimizde az kaldı. (Fazıl, 1975:361)

Köyge traktor almalı,
Teren saban salmalı.
Komşudaki köyler de
Bizden örnek almalı. (Fazıl, 1975:355)

Örneklerle de tespit edildiği gibi, aynı geleneğin ürünü olmakla birlikte, çın, mane ve beyitler, söylendikleri bölge, ağız özellikleri, söyleyicileri ve yapıları bakımından ihtiva ettikleri farklılıklarla zengin bir kültürü yansıtmaktadır. Çınlar, Kırım'ın "Çöl" ve "Orta Yolak" bölgelerinde, maneler ise yalı boyunda ve dağ eteğinde geleneksel olarak ortaya çıkmıştır (Fazıl, 1975:10). Nogay Türkleri arasında benzer tarzda söylenen halk edebiyatı türlerinin aldığı isim ise, "beyit"tir.

Kırım'da Çöl bölgesinde Nogay, Orta Yolak bölgesinde Bahçesaray; yalı boyunda ve dağ eteğinde Türkiye Türkçesine çok yakın bir ağız kullanılmaktadır. Çınlar daha çok delikanlılar ve genç kızlar arasında, çın yarışmaları ile ortaya çıkmakta, karşılıklı olarak söylenmektedir. Bunların arasından en güzelleri, dilden dile halk arasında yayılarak çın repertuarına dahil olmaktadır. Toylarda ve bayramlarda çın yarışmaları da yapılmaktadır. Maneler ise daha çok bayramlarda ya da herhangi bir iş sebebiyle kendi aralarında toplanan genç kızlar tarafından, daire şeklinde bir araya gelerek horon eşliğinde, tek tek veya hep bir ağızdan icra edilir. Bu özelliğinden dolayı manelerde, genç kızların daha samimî duygu ve düşüncelerini tespit etmek mümkündür.

Yapı bakımından da maneler ve çınlar arasında farklılık bulunmaktadır. Çınlar iki, maneler ise dört mısradan meydana gelmektedir. Ayrıca manelerin 7 heceli kalıpla söylenmesine karşılık, çınlar 11'li hece kalıbıyla söylenmektedirler. Manelerde, Anadolu sahasındaki mâniler gibi ilk iki mısra doldurma mısralardır. Çınlarda doldurma mısra yoktur.

Beyitler ise, iki ayrı tarzda söylenmektedir. Bunların birinci tipi, "A-aa-ay"

ünlemiyle başlayıp bir uzun bir kısa olmak üzere 8-20 mısradan meydana gelen ve "ey-ey" ünlemiyle bitenlerdir. Bunlar serbest yapılarıyla, hem çınlardan hem de manelerden şekil bakımından farklıdırlar. İkinci tip beyitler, maneler gibi 4 mısra olarak ve 7-8'li hece ölçüsü kalıplarıyla söylenmektedir. Beyitlerin konularına dikkat edildiğinde, arka arkaya söylenen beyitlerde kompozisyon açısından bir bütünlük olduğu görülmektedir.

Bilim adamları tarafından "*Umumiyetle hece vezninin 7 veya 8'lisi ile meydana getirilen 4 mısralık manzumelerdir*" (Elçin, 1993:281); "*Türk hece vezninin çoklukla 7 veya 8'lisi ile dört mısrâlık bir bütün içinde kendine mahsus ezgisi ile söylenen manzumelere mâni adı verilmektedir. Dört mısrâdan az veya çok mısrâlarla meydana getirilen mâniler de vardır.*" (Elçin, 1990:7); "*Mâni genellikle yedi heceden oluşan dört dizelik bir türdür*" (Gözaydın, 1989:3) "*Mısraların adedi ziyade olabilir...Mâniler arasında onbeş heceli olanlara da tesadüf edilmektedir..*" (Onay, 1996:89-90); "*Halk edebiyatının bir tarz-ı mahsûsu, ki ekseriyetle dört, bâzen altı mısrâdan teşekkül eder ve hece vezninin yedilisi ile söylenir*" , (Kadri, 1945:342); "*Mâni halk şiirinde en küçük nazım biçimidir. Yedi heceli 4 dizeden oluşur.*" (Dilçin, 1983:279); "*Mâni, anonim halk şiirinin en yaygın türüdür. Yedi heceli ve dört dizeli tek kıtadan meydana gelir*" (Dizdaroğlu, 1969:54) şeklinde tanımlanan mânilerin, bu çalışmada örneklendirdiğimiz gibi, Türk Dünyasının farklı yapıdaki benzer örneklerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Kırım Türklerinin geleneğinden alınan örneklerin hece ölçüsü kalıpları, mısra sayıları ve kafiye düzenleri; mânilerin şekil yönündeki çeşitliliklerini ortaya koymaktadır.

Mâniler sınıflandırılırken, dörtten fazla mısraa sahip mâniler, "ayaklı mâni" veya "artık mâni" olarak adlandırılıp gelenekte ve literatürde yer almaktadır. Aynı geleneğin ürünü olan, ancak iki mısradan meydana gelen beyitler de, mâni başlığı altında değerlendirilmelidir.

Örneklerden hareketle, Türk Dünyasının tamamını da göz önünde bulundurduğumuzda, mâni tanımı yapılırken yukarıda verdiğimiz tanımlarda olduğu gibi, hece ve mısra sayısını belirleyici özellik olarak ifade etmenin doğru ve yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, Türk Dünyası halk edebiyatının ortaklıklarını ve detaydaki zenginliklerini daha açık bir şekilde ortaya koymak üzere, kendine özgü bir icra ortamında, kendine has bir ezgi ile ve hece ölçüsünün değişik kalıplarıyla söylenebilen, ikiden yirmiye kadar değişik mısra sayılarından meydana gelmiş bir bentlik halk edebiyatı nazım şekillerini göz önünde bulundurarak daha genel tanımlamalar yapılmalıdır.

Kaynaklar

Dilçin, Cem (1983), **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi,** TDK Yay., Ankara.

Dizdaroğlu, Hikmet (1969), **Halk Şiirinde Türler,** TDK Yay., Ankara.

Elçin, Şükrü (1993), **Halk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yay., Ankara.

Elçin, Şükrü (1990), **Türkiye Türkçesinde Mâniler,** TKAE Yay., Ankara.

Fazıl, Riza (1975), **Maneler ve Çıñlar**, Gafur Gulam Adına Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent.

Gözaydın, Nevzat (1989), "*Anonim Halk Şiiri Üzerine*" **Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı (Halk Şiiri),** S.445-450, Ocak-Haziran 1989.

Kadri, Hüseyin Kâzım (1945), *"Mâni"*, **Büyük Türk Lûgatı,** C.3, İstanbul.

Onay, Ahmet Talât (1996), **Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i,** Akçağ Yay., Ankara.